

уголовно-процессуального законодательства. - Екатеринбург, 2003. - С. 88-92.

5. Гросс Г. Руководство для судебных следователей как система криминалистики /Г.Гросс. – Новое изд., перепеч. с изд. 1908 г. – М.: ЛексЭст, 2002. – 1088 с.

6. Зорин Г.А. Концепция криминалистики защиты /Г.А. Зорин // Профессиональная деятельность адвоката как объект криминалистического исследования. – Екатеринбург: Чароид, 2002. - С. 56–69.

7. Каминский М.К. Процедурная революция и криминалистика / М.К. Каминский // Профессиональная деятельность адвоката как объект криминалистического исследования. – Екатеринбург, 2002, - С. 72 – 78.

8. Когутич І. І. Методологічні проблеми криміналістики: монографія. У 2 ч. Ч. 1: Окремі проблеми методології криміналістики / І. І. Когутич. – Тернопіль: Підручники і посібники, 2015. – 372 с.

9. Кривошеин И.Т. Истоки и содержание методологической идеологии в досоветской криминалистике /И.Т. Кривошеин //Вестник ТГУ, 2007. № 303. – С. 150-156: [Электронный ресурс] – Режим доступа: <http://cyberleninka.ru/article/n/istoki-i-soderzhanie-metodologicheskoy-ideologii-v-dosovetskoj-kriminalistike>

10. Криминалистика: Учеб. пособие / А.В. Дулов, Г.И. Грамович, А.В. Лапин и др.; Под ред. А.В. Дулова. – Мн.: НКФ “Экоперспектива”, 1996. – 415 с.

11. Криминалистическая кибернетика: Теория информационных процессов и систем в криминалистике /Е.Н. Тихонов, В.К. Гавло, Н.С. Полевой. – М: МГУ, 1982. - 208 с.

12. Образцов В.А. Криминалистика: Учеб. пособие /В.А. Образцов. - М.: Юрикон, 1994. – 248 с.

УДК 343.1

Кохановський Д.О.,
аспірант кафедри кримінального процесу
Національної академії внутрішніх справ

ГАРАНТІЇ ЗАХИСТУ ПРАВ ТА ЗАКОННИХ ІНТЕРЕСІВ ПІДОЗРЮВАНОВОГО ПІД ЧАС

ЗАСТОСУВАННЯ ЗАХОДІВ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОВАДЖЕННЯ: ПОНЯТТЯ ТА СИСТЕМА

Стаття присвячена вивченню поняття та системи забезпечення гарантій захисту прав та законних інтересів підозрюваного під час застосування заходів забезпечення кримінального провадження.

Ключові слова: гарантії захисту, законні інтереси, підозрюваний, застосування, кримінальне провадження.

Статья посвящена изучению понятия и системы обеспечения гарантий защиты прав и законных интересов подозреваемого при применении мер обеспечения уголовного производства.

Ключевые слова: гарантии защиты, законные интересы, подозреваемый, применение, уголовное производство.

The article is devoted to the study concept and system guarantee of protection of rights and legitimate interests of the suspect at application of measures of providing of criminal proceedings.

Keywords: guarantees protection, the legitimate interests of the suspect, application, criminal proceedings.

Постановка проблеми. Загальна декларація прав людини від 10.12.1948 року (надалі – Декларація) передбачає, що кожна людина повинна мати всі права і всі свободи, проголошені цією Декларацією, без якої б то не було різниці, як-то у відношенні раси, кольору шкіри, статі, мови, релігії, політичних чи інших переконань, національного або соціального походження, майнового, станового або іншого положення [8].

Крім того, не повинно проводитися ніякого розрізнення на основі політичного, правового або міжнародного статусу країни або території, до якої людина належить, незалежно від того, чи є ця територія незалежною, підопічною або як-небудь інакше обмеженою у своєму суверенітеті (ст. 2) [8]. Згідно статті 5

Декларації, нікого не може бути піддано катуванню або жорстокому, нелюдському, або такому, що принижує його гідність, поводженню і покаранню.

Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод від 04.11.1950 року, з метою забезпечення загального та ефективного визнання і додержання проголошених у Загальній декларації прав людини, у статті 3 також відзначає, що нікого не може бути піддано катуванню або нелюдському чи такому, що принижує гідність, поводженню або покаранню [10].

Виклад основного матеріалу. Отже, засади забезпечення поваги до людської гідності під час застосування до підозрюваного заходів забезпечення кримінального провадження містяться у базових міжнародних документах із захисту прав і свобод людини. Більш того, забезпечення поваги до людської гідності під час застосування до підозрюваного заходів забезпечення кримінального провадження є однією з гарантій захисту прав та законних інтересів підозрюваного. Розглянемо поняття та систему цих гарантій.

Етимологічно термін «гарантія» походить від французького «garantie» - забезпечення, запорука. Як зазначає В. Ф. Погорілко, гарантії прав та свобод людини і громадянина, як - умови, засоби, способи, які забезпечують здійснення у повному обсязі і всебічну охорону прав і свобод людини. Поняття «гарантії» охоплює усю сукупність об'єктивних та суб'єктивних чинників, спрямованих на практичну реалізацію прав та свобод, на усунення можливих перешкод їх повного або належного здійснення. Розрізняють чотири види гарантій: економічні, політичні, ідеологічні та юридичні. Юридичні гарантії прав людини і громадянина - це правові норми та інститути, які забезпечують безперешкодне здійснення прав особи, а в разі протиправних посягань - захист і поновлення. Юридичні гарантії встановлені Конституцією і законами України [13, с.555].

Є. В. Білозьоров зазначає, що змістом правових гарантій є правові умови, які сприяють реальності прав і свобод людини та громадянина. Функціональне призначення правових гарантій полягає у впливі на реалізацію прав і свобод людини та

громадянина, конкретизується у функціях їх забезпечення, охорони та захисту [4, с.6].

Радянський процесуаліст М. С. Строгович визначає, що для того, щоб кримінальна справа була всебічно розслідувана і вирішена по суті, щоб по справі було встановлено істину, необхідні процесуальні гарантії. Автор розглядає процесуальні гарантії у загальному розумінні встановлені процесуальним законом засоби, які забезпечують «правильне» здійснення із кожної кримінальної справи завдань соціалістичного правосуддя. Особливим видом процесуальних гарантії є ті процесуальні гарантії, прямим і безпосереднім призначенням котрих є охорона прав і законних інтересів осіб, що беруть участь у справдженні в кримінальній справі. У цьому розумінні, процесуальними гарантіями є ті встановлені законом засоби, якими охороняються і забезпечуються права і законні інтереси осіб, що беруть участь в кримінальному процесі. Конкретними видами процесуальних гарантії автор називає недоторканність особи, недоторканність житла і таємницю листування, право на захист тощо, зазначаючи при цьому, що правові гарантії надаються всім громадянам СРСР і дія цих гарантії не припиняється у випадку притягнення особи до кримінальної відповідальності, вони лише набувають специфічної форми процесуальних гарантії [14, с.28-29].

Відзначимо, що друге, обмежене визначення М. С. Строговичем кримінально-процесуальних гарантії більшою мірою відображає їх соціальну і правову сутність [14, с.28-29].

З огляду на проблему забезпечення прав і свобод людини на стадії досудового розслідування, в якості кримінальних процесуальних гарантії прав підозрюваного під час застосування запобіжних заходів слід виділити п'ять видів засобів:

- 1)права підозрюваного, що можуть виступати в якості гарантії інших його прав;
- 2)повноваження слідчого із охорони та захисту прав підозрюваного;
- 3)діяльність захисника та законного представника по забезпеченню прав підозрюваного;

4)прокурорський нагляд у формі процесуального керівництва за додержанням прав підозрюваного;

5)судовий контроль за дотриманням прав підозрюваного [5, с. 40].

До першої групи гарантій прав підозрюваного віднесені його права, що можуть виступати в якості гарантій інших його прав. Як вірно зазначає Е.Ф. Куцова, це пояснюється тим, що вказаний учасник процесу володіє не одним правом, а їх сукупністю. В такій сукупності одні права можуть слугувати засобом забезпечення, гарантіями інших. Право підозрюваного виступає як гарантія у тих випадках, коли воно діє як засіб забезпечення іншого (інших) прав підозрюваного [11, с. 129].

Так, право підозрюваного знати, у вчиненні якого кримінального правопорушення його підозрюють, його права, як учасника кримінального процесу і є гарантією права збирати і подавати слідчому, прокурору, слідчому судді докази, оскільки останнє може бути реалізовано при умові, що особа вже знає про висунуту посадовими особами відносно неї підозру у вчиненні кримінального правопорушення. Крім того, право підозрюваного знати, у вчиненні якого кримінального правопорушення його підозрюють служить гарантією й інших прав: давати пояснення, показання з приводу підозри, оскаржувати рішення, дії чи бездіяльність слідчого, прокурора, слідчого судді.

Слід зазначити, що не всі науковці притримуються цієї точки зору. Як зазначає В.Д. Адаменко, ототожнювати гарантії з правами у корені невірно, так як тоді відбувається зміщення і підміна одного поняття іншим [3, с.156].

С.О. Александров з цього приводу відзначив, що трактовка суб'єктивного права як міри можливої (дозволеної) поведінки дозволяє зробити висновок, що названа категорія слугує лише підставою кримінального процесуального гарантування [2, с. 13]. Однак, права особи є одним із засобів, що поряд з іншими засобами забезпечення прав, складають систему процесуальних гарантій прав підозрюваного. Оскільки іноді одне суб'єктивне право є гарантією іншого права особи, на нашу думку, неможна

стверджувати, що процесуальні гарантії доцільно ототожнювати із суб'єктивними правами особи.

До другої групи процесуальних гарантій прав підозрюваного віднесено повноваження слідчого із охорони та захисту прав підозрюваного. Кримінальна процесуальна діяльність регламентується шляхом надання її суб'єктам конкретних процесуальних прав та обов'язків. Можливість реалізації права учасниками кримінального процесу обумовлена наявністю кореспондуючого обов'язку посадової особи, в чиєму провадженні знаходиться відповідні матеріали. У кримінальному процесі зобов'язання по охороні прав, свобод та законних інтересів учасників кримінального провадження від імені держави покладено на органи кримінального судочинства та їх посадових осіб. Обов'язок слідчого роз'яснити підозрюваному його права та забезпечити право на кваліфіковану правову допомогу з боку обраного ним або призначеного захисника закріплений у ст.20 КПК України. При тому, в законодавстві не лише проголошено цей загальний обов'язок, але і встановлені спеціальні процесуальні засоби для його виконання. До їх числа відносяться обов'язки суб'єкта, наділеного державно-владними повноваженнями, зокрема, надати затриманій особі чи особі, яка тримається під вартою, допомогу у встановленні зв'язку із захисником або особами, які можуть запросити захисника, а також надати можливість використати засоби зв'язку для запрошення захисника (ст.48 КПК); розглянути клопотання під час досудового розслідування (ст.220 КПК); повідомити про завершення досудового розслідування та надати доступ до матеріалів досудового розслідування (ст.220 КПК) і багато інших. Від сутності обов'язків, покладених на слідчого, в істотній мірі залежить можливість використання підозрюваним наданих йому прав [9].

Отже, органи кримінального судочинства та їх посадові особи є основними суб'єктами діяльності із забезпечення прав особи у кримінальному судочинстві, для яких ця діяльність є обов'язком.

До третьої групи гарантій прав підозрюваного віднесено діяльність захисника та законного представника по

забезпеченню прав підозрюваного. Роль захисника у забезпеченні прав осіб, залучених до кримінального процесу, дуже велика. Адже даний учасник процесу уповноважений здійснювати захист підозрюваного. Необхідність участі адвоката у захисті підозрюваного можна обґрунтувати ще тим, що досудове розслідування направлено на встановлення складу злочину в діях підозрюваного. Через це слідчий, наскільки би об'єктивним він не був при дослідженні фактичних даних, традиційно приділяє велике значення фактам, які підтверджують вину підозрюваного, ніж тим обставинам, що пом'якшують або виправдовують його, наприклад не здійснює роз'яснення прав особі – підозрюваному чи відтерміновує під різними причинами виклик адвоката користуючись не знанням особою своїх прав як учасника кримінального провадження. У таких випадках підозрюваний не лише не може протистояти слідчому у аналізі доказів та аргументації своєї позиції, але і в наслідок різних обставин не здатний реально використовувати свої права, та єдиним засобом захисту прав і законних інтересів підозрюваного є допомога сторонньої особи, яка має спеціальні знання та навички, тобто захисника [6, с. 104].

Діяльність захисника по забезпеченню прав підозрюваного, як процесуальна гарантія представляє собою кримінальні процесуальні дії адвоката, які направлені на:

- 1) надання правової допомоги особі;
- 2) участі у процесі доказуванні;
- 3) захисті прав, свобод та законних інтересів підозрюваного.

Правова допомога, що здійснюється захисником, направлена на вирішенні різних задач. Як вказано у п.3 ч.1 ст. 1 Закону України «Про безоплатну правову допомогу», правова допомога це надання правових послуг, спрямованих на забезпечення реалізації прав і свобод людини і громадянина, захисту цих прав і свобод, їх відновлення у разі порушення [7].

Під правовими послугами у вказаному Законі розуміється надання правової інформації, консультацій і роз'яснень з правових питань; складення заяв, скарг, процесуальних та інших документів правового характеру; здійснення представництва

інтересів особи в судах, інших державних органах, органах місцевого самоврядування, перед іншими особами; забезпечення захисту особи від обвинувачення; надання особі допомоги в забезпеченні доступу особи до вторинної правової допомоги та медіації. Слід вказати, що визначити обсяг та зміст дій адвоката з приводу надання правової допомоги у кожному кримінальному провадженні заздалегідь неможливо, її характер залежить від особливостей розслідування, виду та категорії кримінального правопорушення, у вчиненні якого підозрюється особа.

До четвертої групи гарантій віднесено прокурорський нагляд у формі процесуального керівництва за додержанням прав підозрюваного. У зв'язку з визначенням прокурора основним владним суб'єктом досудового розслідування у юридичній літературі йдеться дискусія щодо сутності поняття «прокурорське процесуальне керівництво досудовим розслідуванням», визначення статусу прокурора як процесуального керівника та розмежування його наглядових та контрольних функцій. Законодавець не дав відповіді на ці питання. У процесуальній літературі висловлюється декілька правових позицій з приводу зазначеного питання. Одні автори повністю заперечують керівну роль прокурора під час проведення досудового розслідування кримінальних правопорушень, вважаючи, що процесуальне керівництво несумісне з прокурорським наглядом ні за призначенням, ні за змістом, ні за порядком реалізації [12, с. 104].

На думку інших, в ролі процесуальних керівників можуть виступати лише керівники органів досудового розслідування, яким більш притаманний цей вид процесуальної діяльності. У зв'язку з цим, пропонується термін «відомчий контроль» замінити терміном «процесуальне керівництво» для характеристики діяльності цих владних суб'єктів досудового розслідування.

Загалом, проаналізувавши вищевказані наукові точки зору, зазначимо, що з прийняттям чинного КПК України, законодавець визначив прокурорське процесуальне керівництво як форму нагляду за додержанням законів під час проведення

досудового розслідування, при застосуванні до підозрюваного засобів кримінального провадження тощо. Процесуальне керівництво прокурора це окремий напрям прокурорської діяльності, спрямований на забезпечення швидкого, повного та неупередженого розслідування, дослідження всіх обставин кримінального правопорушення.

П'яту групу засобів гарантування становить судовий контроль за дотриманням прав підозрюваного. Судовий контроль на стадії досудового розслідування носить гарантійний правоохоронний характер як стосовно людини, так і щодо правосуддя у кримінальних провадженнях, оскільки він покликаний не допустити незаконного обмеження конституційних прав учасників кримінальної процесуальної діяльності, а у разі необхідності, швидко й ефективно їх поновити.

КПК функцію судового контролю покладає на слідчого суддю. Слідчий суддя це суддя суду першої інстанції, до повноважень якого належить здійснення у порядку, передбаченому КПК України, судового контролю за дотриманням прав, свобод та інтересів осіб у кримінальному провадженні, та у випадку, передбаченому ст.247 КПК, - голова чи за його визначенням інший суддя Апеляційного суду Автономної Республіки Крим, апеляційного суду області, міст Києва та Севастополя (п.18 ч. 1 ст.3 КПК України). Відповідно до діючого КПК України, повноваження слідчого судді на досудовому розслідуванні, на нашу думку, можна класифікувати на наступні групи:

1)при застосуванні заходів забезпечення кримінального провадження;

2)при проведенні процесуальних дій, які обмежують конституційні права людини;

3)при розгляді скарг на рішення, дії або бездіяльність органів досудового розслідування чи прокурора;

4)інші повноваження, спрямовані на забезпечення процесуальних прав учасників кримінального провадження.

Висновки. Всі зазначені процесуальні гарантії прав підозрюваного, взаємодіючи між собою, в рівній мірі

забезпечують належне функціонування механізму охорони прав, свобод та законних інтересів учасника кримінального провадження. Однак чи дієві зазначені процесуальні гарантії на практиці? Так, у 2014 року суди з метою усунення причин та умов, що сприяють вчиненню злочинів, а також з інших підстав постановили 1,5 тис. окремих ухвал, із них: про порушення прав і свобод особи (катування, приниження людської гідності тощо) при провадженні дізнання чи досудового слідства — 257, що свідчить про актуальність проблеми [1]. Однак навіть обвинувальні вироки щодо представників правоохоронних органів, які вчинили катування чи перевищили службові повноваження, нажаль не завжди відповідають європейським стандартам.

Література:

1. Аналіз стану здійснення судочинства судами загальної юрисдикції у 2014 р. (за даними судової статистики) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.scourt.gov.ua/clients/vsu/vsu.nsf/%28document%29/08D6D81633314B66C2257E99003B23F0>.
2. Александров С. А. Правовые гарантии возмещения ущерба в уголовном процессе : учеб, пособие / С. А. Александров. - Горький: Горьковск. высш. шк. МВД СССР, 1976. - 124 с.
3. Адаменко В. Д. Сущность и предмет защиты обвиняемого / В. Д. Адаменко. - Томск : Изд-во Томск. ун-та, 1983. - 158 с.
4. Білозьоров Є. В. Правові гарантії прав і свобод людини та громадянина у сфері діяльності міліції: автореф. дис.к.ю.н.: 12.00.01 / Євген Вікторович Білозьоров. - К.: КНУВС, 2008. - 18 с.
5. Бубир Ю. В. Система гарантій прав підозрюваного під час застосування запобіжних заходів / Ю. В. Бубир // Форум права. — 2013. — № 4. — С. 40-46.
6. Волколуп О. В. Гарантии прав участников уголовного судопроизводства Российской Федерации: учеб, пособие / О. В. Волколуп, Ю. Б. Чупилкин. - Краснодар : Кубанск. гос. ун-т, 2005. - 160 с.
7. Закон України «Про безоплатну правову допомогу»: від 02.06.2011 р., № 3460-VI // Голос України. -08.07.2011. -№ 122.
8. Загальна декларація прав людини від 10.12.1948 [Електронний ресурс]. - Режим доступу: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/995_015.

9. Кримінальний процесуальний кодекс України від 13.04.2012 р. // Відомості Верховної Ради України, 2013. - № 9-10, № 11-12, № 13. - Ст.88.
10. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод від 04.11.1950 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/995_004.
11. Куцова Э. Ф. Гарантии прав личности в советском уголовном процессе (предмет, цель, содержание) / Э. Ф. Куцова. - М. : Юрид. лит., 1973. -200 с.
12. Мірковець Д. М. Інститут керівництва досудовим слідством за проектом КПК України / Д. М. Мірковець // Проблеми реформування кримінально-процесуального та кримінального законодавства України: матеріали міжнар. наук.-практ. конф. - Х. : ХНУВС.-С. 152-156.
13. Погорілко В. Ф. Гарантії прав та свобод людини і громадянина // Юридична енциклопедія: у 6 томах. Т 1. - К.: «Українська енциклопедія» ім. М. П. Бажана, 1998 - 672 с.
14. Строгович М. С. Курс советского уголовного процесса / М. С. Строгович. - М.: Изд. АН СССР, 1958. - 703 с.